

Ontwikkelingsvolgmodel Jonge Kinderen

**Ontwikkelingslijnen
Basale ontwikkeling**

Inhoud

<i>JK Basale ontwikkeling: Zelfbeleving, zelfbesef, competentie</i>	3
<i>JK Basale ontwikkeling: Zelfstandigheid, autonomie</i>	6
<i>JK Basale ontwikkeling: Zelfredzaamheid</i>	9
<i>JK Basale ontwikkeling: Emotionele welbevinding, emotionele ontwikkeling</i>	12
<i>JK Basale ontwikkeling: Relatie met volwassenen</i>	15
<i>JK Basale ontwikkeling: Relatie met kinderen</i>	18
<i>JK Basale ontwikkeling: Omgang met afspraken, regels en materialen</i>	21
<i>JK Basale ontwikkeling: Seksuele ontwikkeling</i>	24

JK Basale ontwikkeling: Zelfbeleving, zelfbesef, competentie

KL	4		5		6	
Niveau	9	10	11	12	13	14

Geeft het verschil in concrete gedragingen en basale emoties van zichzelf en van anderen aan;
Toont z'n eigen wil

Benoemt het gedrag van zichzelf en van anderen en maakt nog geen verschil in de achterliggende bedoelingen.

Wordt zich bewust van de eigen competenties; stelt eigen behoeften korte tijd uit.

Groeiend zelfbewustzijn: vergelijkt zichzelf bewust met anderen en verbindt daaraan waarderingen over de eigen competenties en die van anderen.

Geeft het verband tussen de eigen inzet en het resultaat aan; krijgt steeds meer controle over het eigen gedrag.

Anticipeert op eigen competenties en bedoelingen van zichzelf en de ander. Denkt bewust na over zichzelf; stelt eigen behoeften lange tijd uit of ziet ervan af.

Basale ontwikkelingen:

eigen perspectief rekening houden met het perspectief van anderen
 gaat meer eigen gang.....aangepast gedrag
 geen uitstel eigen behoeften uitstel eigen behoeften
 subjectieve beleving van eigen handelen..... beleving van de eigen competenties gekoppeld aan de beoordeling van het resultaat

Observaties:

Acties: genieten van complimentjes, teleurstelling tonen bij falen, nadenken over zichzelf, praten over zichzelf, (zelf)reflecteren, navragen, zichzelf beoordelen, gevoelens uiten, nadoen, imiteren, identificeren, (h)erkennen.

Observatiewijzer: <ul style="list-style-type: none"> ♦ initiatief: ♦ betrokkenheid: ♦ betekenisverlening: ♦ betrokkenheid op zichzelf: ♦ betrokkenheid op de ander: ♦ egoveerkracht: ♦ uitstel behoeftebevrediging: ♦ onafhankelijkheid: ♦ zelfcontrole: ♦ zelfkritiek: ♦ zelfvertrouwen: ♦ zelfregulering, zelfsturing: ♦ aanpassingsvermogen: ♦ competitie-elementen: ♦ competentiegevoel: ♦ competentiebesef: ♦ openheid: ♦ flexibiliteit: ♦ stabiliteit: ♦ intensiteit omgang gevoelens: 	<p>laat handelingsgericht, ondernemend, initiërend gedrag zien heeft actief, gericht, explorerend gedrag geeft zelf zin aan de activiteit toont egocentrisch gedrag, houdt geen rekening met anderen houdt rekening met de ander, gericht op de ander is weerbaar in veranderende of onbekende situaties (kan tegen een stootje) stelt eigen wensen uit valt niet snel terug op volwassenen toont zelfbeheersing beoordeelt kritisch het eigen handelen heeft vertrouwen in eigen kunnen geeft richting aan eigen wensen en handelen past zich adequaat aan heeft een positieve wedijver voelt eigen competentiegevoel aan is zich bewust van de eigen competenties toont spontaan, naar buiten gericht gedrag gaat soepel om met veranderingen in personen en omgeving laat evenwicht en consistentie in gedrag zien heeft evenwichtig emotioneel gedrag</p>
---	---

Concrete omschrijvingen ontwikkelingsfasen:

<p>Geeft aan wat hij/zij doet en wat anderen aan het doen zijn. Gebruikt steeds 'ik' en 'mijn': 'ik ga, ik pak en jij en jouw'. Geeft aan dat de ander niet de baas is, niet blij is, etc.</p>	<p>Geeft aan: 'ik doe dit, jij doet dat'. Geeft gevoelens van de ander aan: 'Hans is blij'. Geeft waarderingen: 'dat vind ik mooi'. Bij complimenten een totaal beleving ('ik ben goed'). 'Zo als ik het zie, zo ziet iedereen het.'</p>	<p>Geeft aan wat zij/hij graag wil. Past zich aan aan gemaakte afspraken. Geeft eigen mening: 'Dat vind ik niet leuk.' 'Ik bouw mooi hè?' 'Kijk eens hoe goed ik bouw.'</p>	<p>Wat kan ik wel /niet goed. Teleurstelling bij mislukking, vreugde bij succes. 'Dat deed ik niet expres.' Weet eigen grenzen bijv. lichamenlijk.</p>	<p>Weet van zichzelf wanneer hij/zij z'n best heeft gedaan. Koppelt beloning aan de activiteit: 'krijg ik een plaatje?' Beoordeelt eigen werk: 'Het is mooi geworden omdat ik mijn best heb gedaan.' Onderdrukt ongewenst gedrag.</p>	<p>Is kritisch naar zichzelf. Accepteert kritiek van anderen. 'Hij wil dat doen, ik doe dat.' En houdt hier rekening mee. 'Als hij dit gaat doen, dan doe ik dat.' Speelt bij spel in op het verwachte spel van de ander.</p>
--	--	---	--	--	--

Beschrijving tussendoelen / indicatoren: Zelfbeleving, zelfbesef, competentie

<ul style="list-style-type: none"> ♦ Geeft aan wat hij wel/niet wil en waarom. ♦ Voelt zich emotioneel vrij. ♦ Stelt eigen behoeftes uit (beheersing en zelfcontrole). ♦ Kent, herkent en drukt gevoelens uit: blij, bang, boos, verdrietig. ♦ Ontwikkelt weerbaarheid. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Wordt zich bewust van eigen voorkeur en maakt die kenbaar. ♦ Vergelijkt het eigen gedrag met het gedrag van anderen. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Wordt zich bewust van de eigen competenties; wat lukt wel en wat lukt niet. ♦ Wat kan het wel/niet, wat een ander kind wel/niet kan. ♦ Stelt eigen behoeftes uit; wacht even. ♦ Geeft succes-ervaringen aan. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Wordt zich bewust van eigen gevoelens, verlangens en vergelijkt deze met andere kinderen. ♦ Geeft aan waarom iets gelukt is. ♦ Vergelijkt zich bewust met anderen. ♦ Geeft een eigen mening. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Wordt bewust van eigen competenties en benoemt deze zelf. ♦ Ervaart dat eigen competenties steeds veranderen. ♦ Geeft aan waardoor iets wel/niet gelukt is. ♦ Anticipeert op eigen competenties. ♦ Heeft zelfcontrole over het eigen gedrag (stuurt eigen gedrag). 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Anticipeert op competenties en bedoelingen van zichzelf en anderen (houdt rekening met anderen). ♦ Ervaart subjectiviteit van eigen beleving en wordt bewust. ♦ Geeft eigen gedachten weer. ♦ Geeft aan of het wel of niet zijn best heeft gedaan.
--	---	---	---	--	---

JK Basale ontwikkeling: Zelfstandigheid, autonomie

KL	4		5		6	
Niveau	9	10	11	12	13	14

Voert een zelf gekozen eenvoudige activiteit zelfstandig uit; neemt initiatief om zichzelf korte en eenvoudige doelen te stellen.

Voert een eenvoudige aangeboden activiteit zelfstandig uit en vraagt daarbij alleen hulp als het nodig is.

Voert zelfgekozen en in deeltaken aangeboden complexe activiteiten zelfstandig uit; kiest bewust en komt tot eenvoudig planningsgedrag. Kan zichzelf aan- en uitkleden uitgezonderd moeilijke sluitingen.

Voert een aangeboden complexe activiteit zelfstandig uit; neemt initiatief om deze zo nodig zelf te splitsen in deeltaken; komt tot eenvoudig probleem-oplossend gedrag.

Kiest bewust en vanuit zichzelf een taak en is aanspreekbaar op de keuze en uitvoering; kan aangeven waarom deze taak gekozen is.

Voelt zich zelf verantwoordelijk voor de uitvoering en het resultaat; neemt initiatieven in allerlei situaties.

Basale ontwikkelingen:

afhankelijk.....zelfstandigheid
 verantwoordelijkheid bij anderen..... verantwoordelijkheid bij het kind
 incidenteel handelen..... intentioneel handelen (planningsgedrag)

Observaties:

Acties: doen, kiezen, plannen, initiatief nemen, volhouden, afmaken, bedenken, hulp vragen, hulp bieden, oplossen.

Observatiewijzer:

- ♦ **initiatief:** laat handelingsgericht, ondernemend, initiërend gedrag zien
- ♦ **betrokkenheid:** heeft actief, gericht, explorerend gedrag
- ♦ **betekenisverlening:** geeft zelf zin aan de activiteit
- ♦ **nieuwsgierig zijn:** heeft belangstelling voor het andere, het onbekende
- ♦ **zelfregulering, zelfsturing:** geeft richting aan eigen wensen en handelen
- ♦ **eigen mening hebben:** neemt een eigen standpunt in
- ♦ **zelf kiezen:** maakt zelf een keuze
- ♦ **zelf plannen:** maakt zelf een plan
- ♦ **uitgelokt kunnen worden:** gaat in op een uitdagende omgeving
- ♦ **verhouding hulpvragen:** vraagt om hulp
- ♦ **zelf oplossen:** komt zelf meer tot oplossingen
- ♦ **zelfverantwoordelijkheid:** voelt zich verantwoordelijk voor uitvoering en resultaat
- ♦ **aanspreekbaarheid:** luistert naar de ander en doet er iets mee

- ♦ **acceptatie van taken van anderen:**
- ♦ **voltooien van de activiteit of taak:**
- ♦ **systematiek in aanpak, werkwijze:**
- ♦ **acceptatie van hulp:**
- ♦ **zelfredzaamheid:**
- ♦ **probleemoplossend vermogen:**
- ♦ **verzorging materialen:**
- ♦ **omgang met afspraken en regels:**
- ♦ **op adequate wijze materialen gebruiken:**
- ♦ **omgang aangeboden taak:**
- ♦ **omgang zelfgekozen taak:**

gaat in op opdrachten van volwassenen
 maakt op adequate wijze de activiteit of taak af
 voert in de juiste volgorde taken uit
 gaat in op hulp van de ander
 voert dagelijkse vaardigheden zelf uit
 lost zelf problemen op
 gaat zorgvuldig met materialen om
 past adequaat regels en afspraken toe
 maakt passend gebruik van materialen
 gaat op passende wijze om met een aangeboden taak
 gaat op passende wijze om met een zelfgekozen taak

Concrete omschrijvingen ontwikkelingsfasen:

<p>Is nieuwsgierig naar nieuw materiaal en experimenteert ermee. Kiest een eenvoudige activiteit (= een activiteit waarbij één handeling nodig is), bijv. een inlegpuzzel maken of een huis bouwen en maakt deze zo zelfstandig mogelijk af.</p>	<p>Begint verantwoording te dragen voor eenvoudige activiteiten, bijv. maakt iets helemaal af. De leerkracht geeft een eenvoudige opdracht zoals een puzzel maken. Het kind voert deze zo zelfstandig mogelijk uit. Het kind duidt aan dat het geen hulp nodig heeft: 'ik weet wel hoe dat moet', of probeert het eerst zelf op te lossen.</p>	<p>Neemt initiatief tot het kiezen van allerlei activiteiten. Een complexe activiteit (= een activiteit waarbij verschillende (denk)handelingen nodig zijn), bijv. spelen in de poppenkast of werken met ontwikkelingsmaterialen, of een kringactiviteit, kiezen, nadenken, neerleggen en controleren of het goed is. Het verzamelt eerst wat het nodig heeft voordat het begint.</p>	<p>Eerste aanzet tot zichzelf verantwoordelijk voelen. Een complexe aangeboden activiteit: bijv. samen spelen in de bouwhoek of werken met ontwikkelingsmaterialen waarbij de kinderen zelf moeten bekijken wat ze nodig hebben. Vraagt alleen hulp als het zelf het probleem niet kan oplossen, probeert het eerst zelf op te lossen.</p>	<p>Kiest zelf taken (= kind en volwassene hebben een doel) en vertelt waarom deze gekozen zijn. Is wel/niet tevreden met het resultaat. Geeft aan of het wel/niet zijn best heeft gedaan (verband tussen inzet en resultaat).</p>	<p>Probeert eerst op verschillende wijzen zelf het probleem op te lossen. Biedt hulp aan anderen bij complexe taken. Geeft aan waarom, hij/zij het wel of niet met een ander kind eens is. Heeft een grote eigen inbreng.</p>
--	--	---	--	---	---

Beschrijving tussendoelen / indicatoren: Zelfstandigheid, autonomie

<ul style="list-style-type: none"> ♦ Kiest zelfstandig activiteiten en voert deze zelfstandig uit. ♦ Neemt initiatief om zichzelf een doel te stellen. ♦ Verwerft gewoonten. ♦ Maakt rituelen, regels en afspraken eigen, die niet zo concreet zijn. ♦ Pakt zelf materialen en ruimt gebruikte materialen op. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Leert hulp te vragen slechts als dit nodig is. ♦ Werkt zelfstandig met het materiaal, waarvoor het bedoeld is. ♦ Voert een aangeboden taak zelfstandig uit en maakt deze af. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Neemt initiatieven tot het kiezen van allerlei activiteiten. ♦ Voert aangeboden taken en zelfgekozen activiteiten zelfstandig uit. ♦ Plant op eenvoudige wijze. ♦ Bedenkt verschillende Mogelijkheden en verwoordt ze. ♦ Verzamelt materialen alvorens te beginnen aan een activiteit (voorbereiden). ♦ Blijkt terug op de activiteit. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Voert zelfstandig een aangeboden complexe taak uit. ♦ Splitst activiteiten en taken zo nodig op in deeltaken. ♦ Bedenkt oplossingen voor kleine problemen. ♦ Voelt zich verantwoordelijk voor verloop en resultaat van een activiteit of taak. ♦ Herkent kleine problemen en probeert ze op te lossen. ♦ Gebruikt eigen voorkennis of ervaringen om problemen op te lossen. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Kiest zelf bewust een taak. ♦ Voelt zich verantwoordelijk voor uitvoering en resultaat van activiteiten. ♦ Geeft aan wel of niet tevreden te zijn over resultaat en waarom. ♦ Reflecteert op eigen Inzet t.a.v. de taak. ♦ Denkt na over eigen oplossingsproces en verwoordt dit. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Lost geheel zelfstandig een concrete probleem op verschillende wijzen op. ♦ Denkt na over eigen oplossingsproces en verwoordt dit. ♦ Biedt hulp aan aan anderen bij complexe taken. ♦ Reflecteert op eigen gevonden oplossingen. ♦ Zoekt informatie, hanteert eenvoudige bronnen. ♦ Voelt zich verantwoordelijk voor de uitvoering van de taak/activiteit.
--	--	---	--	---	---

JK Basale ontwikkeling: Zelfredzaamheid

KL	4		5		6	
Niveau	9	10	11	12	13	14

Redt zichzelf bij eten, drinken en naar het toilet gaan. Kan op aanwijzing opruimen.

Redt zichzelf bij aan- en uitkleden met eenvoudige sluitingen; Gaat zelfstandig met materialen om.

Kleedt zichzelf aan- en uit, maar is nog niet altijd juist aangekleed. Gaat op eigen initiatief zelfstandig naar het toilet. Neemt bij incidenten initiatief tot opruimen.

Is zich bewust van het eigen uiterlijk en verzorging; let hierop ook bij anderen en ondersteunt anderen. Leert veters strikken.

Is zelfredzaam in de dagelijkse school-situatie.

Is zelfredzaam in allerlei situaties (zelf-verzorgend). Houdt omgeving netjes. Laat werkomgeving netjes achter.

Basale ontwikkelingen:

hulp van anderen nodig zelfredzaamheid
 zorg van anderen nodig zelfverzorgend

Observaties:

Acties: aan- en uitkleden, strikken, sluitingen dichtdoen, wassen, tandenpoetsen, naar de WC gaan.

Observatiewijzer:	<ul style="list-style-type: none"> ♦ initiatief: ♦ betrokkenheid: ♦ betekenisverlening: ♦ doorzetting, afmaken: ♦ verzorging: ♦ zorgzaamheid: ♦ aanspreekbaarheid: ♦ acceptatie van hulp: ♦ ordening: 	<p>laat handelingsgericht, ondernemend, initiërend gedrag zien</p> <p>heeft actief, gericht, explorerend gedrag</p> <p>geeft zelf zin aan de activiteit</p> <p>toont doorzettend, voltooiend gedrag</p> <p>gaat zorgvuldig met materialen om</p> <p>is steeds zorgend bezig</p> <p>luistert naar de ander en doet er iets mee</p> <p>gaat in op hulp</p> <p>neemt stapjes in de juiste volgorde</p>
--------------------------	---	---

Concrete omschrijvingen ontwikkelingsfasen:

<p>Eet en drinkt zelf en morst nauwelijks. Gaat zelfstandig naar het toilet, soms nog hulp nodig. Weet waar materialen teruggelegd moeten worden.</p>	<p>Redt zichzelf bij aan- en uitkleden van hemd, trui, broek zonder moeilijke sluitingen (knopen, ritsen). Beheerst eenvoudige sluitingen als deksel op beker en trommel. Pakt zelfstandig materialen en ruimt ook uit eigen beweging op.</p>	<p>Soms nog verwisseling van voor- en achter, binnenste buiten, links en rechts. Gaat volgens geldende afspraken naar het toilet. Kan zelf opruimen als er gemorst is.</p>	<p>Kamt haar voor de spiegel. Vergelijkt eigen kleding met kleding van anderen. Ruimt de tafel af. Materialen worden op de juiste plaats gezet, wanneer het kind dit niet zelf heeft gepakt. Is gevoelig voor het leren strikken van veters</p>	<p>Beheerst knopen, ritsssluitingen, kan veters strikken, e.d. Is zich bewust van hygiëne routines.</p>	<p>Ruimt alles op, zet materialen op de plaats, houdt de omgeving netjes, e.d. Gaat uit zichzelf wassen, andere kleren aandoen, e.d. Doet voor het verven een schort voor en wast na afloop de handen, veegt de tafel schoon, e.d.</p>
---	---	--	---	---	--

Beschrijving tussendoelen / indicatoren: Zelfredzaamheid

<ul style="list-style-type: none"> ♦ Eet en drinkt zelf zonder te morsen. ♦ Gaat zelfstandig naar het toilet. ♦ Wast zelf handen na het toilet. ♦ Snuit zelf de neus. ♦ Kan op aanwijzing opruimen 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Doet kledingstuk zonder moeilijke sluitingen zelfstandig en in juiste volgorde aan (knopen, ritsen, klittenband). ♦ Pakt zelf materialen En ruimt gebruikte materialen op. ♦ Legt kledingstukken op de juiste plaats(en). 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Doet kledingstukken op de juiste wijze aan zonder verwisselingen. ♦ Gaat zelfstandig naar het toilet. ♦ Ruimt zelf op of maakt schoon. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Let op eigen uiterlijk (schoon, verzorgd). ♦ Kijkt kritisch kijken naar anderen en de omgeving t.a.v. verzorging. ♦ Poetst tanden met enige hulp. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Redt zich met kledingstukken of schoenen met moeilijke sluitingen (kleine knopen, gespen, veters etc.). ♦ Verzorgt zich zelfstandig. ♦ Poetst zelf tanden. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Ruimt zelfstandig materialen op. ♦ Draagt zorg voor de omgeving (legt op de plaats waar het hoort). ♦ Doet zelfstandig andere kleding aan. ♦ Neemt preventieve Maatregelen om vuil worden te voorkomen.
---	---	--	---	--	--

JK Basale ontwikkeling: Emotionele welbevinding, emotionele ontwikkeling

KL	4		5		6	
Niveau	9	10	11	12	13	14

Herkent in gewone
dagelijkse situaties
basisgevoelens van
anderen en zichzelf.

Onderkent en benoemt
de basisgevoelens bij
anderen en zichzelf en
reageert gepast op
deze emoties in
contact met de ander.
Kan verdriet en
boosheid na aandacht
onder controle krijgen.

Toont gevoelens van
sympathie en afwijzing
ten opzichte van andere
kinderen.

Toont spontaan
emoties van trots,
schuld, verlegenheid,
schaamte en brengt dit
ter sprake.
Kent nuances in
gevoelens.

Benoemt spontaan
gevoelens en gebruikt
dit ook op passende
wijze in spel- en
omgangssituaties.

“Speelt” met gevoelens
(humor, overdrijven) en
relatieveert. Zoekt zelf
naar mogelijkheden om
emoties onder controle te
houden, kan loslaten en
opnieuw beginnen.

Basale ontwikkelingen:

vertrouwen in volwassenen vertrouwen in zichzelf
direct uiten van emoties controle van emoties
concrete taal overdrachtelijke taal

Observaties:

Acties: voelen, uiten, beleven, uitleven, waarnemen, benoemen, aanpassen, relativeren, differentiëren.

Observatiewijzer:	<ul style="list-style-type: none"> ♦ initiatief: laat handelingsgericht, ondernemend, initiërend gedrag zien ♦ betrokkenheid: heeft actief, gericht, explorerend gedrag ♦ betekenisverlening: geeft zelf zin aan de activiteit ♦ openheid: heeft spontaan, naar buiten gericht gedrag ♦ flexibiliteit: gaat soepel met anderen en de omgeving om ♦ stabiliteit, evenwicht: gaat evenwichtig om met emoties ♦ egoveerkracht: is weerbaar in veranderende of onbekende situaties (kan tegen een stootje) ♦ intensiteit van de emoties: laat emoties zien ♦ diversiteit van emoties: laat verschillende emoties zien ♦ genuanceerdheid in gevoelens: uit op gedifferentieerde wijze gevoelens ♦ assertiviteit: komt op voor zichzelf ♦ beïnvloedbaarheid: wordt beïnvloed door de omgeving en andere personen ♦ positief basisgevoel: heeft positief gevoel “zit lekker in z'n vel” ♦ positieve competentiegevoelens: ontleent positieve competenties aan emotionele ervaringen ♦ verwoorden van gevoelsuitingen: brengt gevoelens onder woorden ♦ lichaamstaal: brengt emoties tot uitdrukking
--------------------------	--

Concrete omschrijvingen ontwikkelingsfasen:

<p>Herkent de basale gevoelens: bang, boos, blij en verdrietig: 'Ja, ik ben boos.' 'Hans is verdrietig.' 'Dat kindje op die foto is blij.'</p>	<p>Benoemt emoties: bang, boos, blij, verdrietig. Beeldt bang, boos, blij, verdrietig uit. Kan zich laten geruststellen of kalmeren</p>	<p>Troost kinderen die verdrietig zijn. Trekt andere kinderen voor of wijst ze af. Onderkent gevoelens als gelukkig, woedend, heel blij.</p>	<p>Onderkent de nuances in gevoelens. Voelt zich schuldig. Begint zich ergens voor te schamen. Onderkent het verschil tussen boos en woedend. Vergelijkt zichzelf met andere kinderen.</p>	<p>Geniet van wat het zelf gepresteerd heeft. Spreekt spontaan gevoelens uit: 'Ik ben bang.' 'Ik ben moe.' 'Ik ben heel boos.' 'Ik vind je niet aardig.' 'Goed gedaan hè?' 'Ik teken goed'.</p>	<p>Toont zelfvertrouwen. Spontane uitingen: 'Dat vind ik fijn.' 'Dat is niet zo erg.' 'Dat gaat gauw weer over.' Maakt grapjes met een bedoeling bijv. om een positieve waardering te krijgen ('niet mooi hè?'). Gaat op een meer "zakelijke" wijze met gevoelens om. 'Ik ben niet meer zo bang als ik thuis even alleen ben'. Controle en opnieuw beginnen door aan te geven "ik wil niet spelen, ik ben boos" 'Mag ik weer meedoen?'</p>
--	---	--	--	---	--

Beschrijving tussendoelen / indicatoren: Emotionele welbevinding, emotionele ontwikkeling

<ul style="list-style-type: none"> ♦ Leert andere kinderen en volwassenen kennen, bijv. door vragen te stellen ('Wie ben jij?'). ♦ Ontwikkelt en ervaart een gevoel van saamhorigheid. ♦ Herkent gevoelens van anderen. ♦ Herkent eigen gevoelens. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Onderkent en benoemt basale gevoelens van anderen en van zichzelf. ♦ Speelt in op basale gevoelens van anderen. ♦ Beeldt de basisgevoelens uit: bang, boos, blij, verdrietig. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Houdt zich aan afspraken, die een gevoel van veiligheid voor elk kind in de groep garanderen: elkaar geen pijn doen, elkaar niet plagen, etc. ♦ Speelt in op de gevoelens van anderen door verbaal en non-verbaal gedrag. ♦ Geeft aan met welke kinderen hij wil spelen en waarom. ♦ Onderkent meer verfijnde gevoelens. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Toont emoties van trots, schuld, schaamte, verlegenheid en maakt dit bespreekbaar. ♦ Onderkent nuances in gevoelens bijv. heel boos/een beetje boos. ♦ Vergelijkt zich met andere kinderen. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Uit gevoelens op passende wijze in spel- en omgangssituaties. ♦ Geeft aan/benoemt eigen competenties. ♦ Benoemt situaties, waarin emoties een rol spelen. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Speelt met gevoelens. ♦ Relativeert. ♦ Geeft gevoelens meer afstandelijk / zakelijk aan. ♦ Geeft achteraf aan welke emoties een rol speelden.
--	---	---	---	---	--

JK Basale ontwikkeling: Relatie met volwassenen

KL	4		5		6	
Niveau	9	10	11	12	13	14

Neemt zelf initiatief tot contact met de vertrouwde volwassene en zoekt met name nabijheid in spannende situaties.

Zoekt regelmatig gericht/passend contact.
De vertrouwde volwassene is meer op afstand.

In de relatie met de volwassene ontstaat wederkerigheid en de contacten duren langer.
Reageert adequaat op vragen van de volwassenen.

Maakt verschil in het nemen van afstand tussen bekende en onbekende personen en past het gedrag hierop aan.
Kan het verwoorden indien het ergens niet mee eens is.

Is zelfstandig in de relatie met de volwassene en neemt een meer zakelijke houding aan.

Is zich bewust van de rol van de volwassene en de eigen rol, past zich hierop aan en anticipeert op het gedrag van de volwassene.

Basale ontwikkelingen:

emotionele bandmeer zakelijke relatie
 nabijheid zoeken.....afstand nemen
 afhankelijkheidzelfstandigheid
 korte contacten langdurige contacten
 lichamelijk contactcontact "op afstand"
 onvoorwaardelijk.....voorwaardelijk

Observaties:

Acties: nabijheid zoeken, afstand nemen, luisteren naar, praten met, vragen aan, initiatief nemen, reageren op, zich uiten naar, samenwerken, nadoen, voordoen, differentiëren.

Observatiewijzer:

- ♦ **initiatief:** laat handelingsgericht, ondernemend, initiërend gedrag zien
- ♦ **betrokkenheid:** heeft actief, gericht, explorerend gedrag
- ♦ **betekenisverlening:** geeft zelf zin aan de activiteit
- ♦ **emotioneel welbevinden:** heeft een plezierige, spontane, ongedwongen omgang met volwassenen
- ♦ **spontaniteit:** toont open, ongedwongen gedrag
- ♦ **openheid:** heeft spontaan, naar buiten gericht gedrag
- ♦ **egoveerkracht:** is weerbaar in veranderende en onbekende relaties (kan tegen een stootje)

- ♦ **emotionaliteit:**
- ♦ **gehechtheid, hechtingsgedrag:**
- ♦ **diepgang:**
- ♦ **beïnvloedbaarheid:**
- ♦ **vrijmoedig:**
- ♦ **zakelijkheid, afstand nemen:**
- ♦ **sociale vaardigheid:**

- ♦ **duurzaamheid:**
- ♦ **aantal personen:**
- ♦ **bekende personen:**
- ♦ **onbekende personen:**

- ♦ **differentiatie tussen volwassenen:**

- ♦ **voorkeur voor bepaalde volwassenen:**

- ♦ **acceptatie van gezag:**
- ♦ **rolbewust:**
- ♦ **wederkerigheid:**
- ♦ **beurt nemen:**
- ♦ **kwaliteit van het contact:**

toont gevoelens in de omgang
 bindt zich aan de volwassene
 toont intensiteit in de relatie
 wordt beïnvloed door de volwassene
 gedraagt zich zonder schroom
 toont een minder emotioneel gekleurde relatie
 is vaardig in het leggen en onderhouden van sociale relaties
 heeft duurzame relaties
 heeft een relatie met diverse personen
 gaat passend om met personen die het kent
 gaat passend om met personen die vreemd voor hem zijn
 maakt verschil in de omgang met verschillende volwassenen
 gaat met bepaalde volwassenen een affectieve relatie aan
 accepteert het gezag van de volwassene
 is zich bewust van de eigen rol
 speelt in op de volwassene en omgekeerd
 neemt in contact het initiatief over
 laat diepgang in de relatie zien

Concrete omschrijvingen ontwikkelingsfasen:

<p>Gaat voor de volwassene staan en begint een gesprek. Vertelt iets spontaan. Laat werkje zien aan volwassene. Pakt de juf bij de hand in onverwachte situaties of gaat bij haar staan.</p>	<p>Vraagt of de juf mee wil helpen. Toont genegenheid, 'U bent lief.' Helpt de juf. Minder lichamelijk contact. Begint een gesprek met collega juf op het plein.</p>	<p>Wederkerigheid = spelen op elkaar in. Werkt samen, speelt samen met de volwassene. Voert samen gesprekjes, bijv. over wat er thuis gebeurd is. Neemt ook zelf initiatief tot langere gesprekken. Duur en intensiteit van de contacten nemen toe.</p>	<p>Praat spontaan met allerlei bekende personen. Als een bekende volwassene iets vraagt, gaat hij/zij erop in. Is nog afwachtend naar onbekenden en houdt afstand.</p>	<p>Vraagt hulp als het echt nodig is. Wil dingen anders doen dan de volwassene. Vertelt niet alles meer aan de leerkracht. Houdt er rekening mee dat juf ook andere kinderen moet helpen.</p>	<p>Past zich aan, aan de verwachtingen die men van hem/haar heeft. Voelt sociale situaties aan. Verwacht gedrag van de volwassene en speelt hierop in. Heeft een andere mening dan de volwassene. Neemt de leiding in het gesprek.</p>
--	--	---	--	---	--

Beschrijving tussendoelen / indicatoren: Relatie met volwassenen

<ul style="list-style-type: none"> ♦ Is gericht op bekende volwassenen. ♦ Neemt initiatief in het contact met de vertrouwde volwassenen. ♦ Ontwikkelt een vertrouwensband met de volwassenen. ♦ Volgt leiding, werkt mee. ♦ Zoekt in spannende situaties de vertrouwde volwassene op. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Durft zichzelf kenbaar te tonen aan anderen. ♦ Vraagt de vertrouwde volwassenen om hulp. ♦ Zoekt contact met minder vertrouwde volwassenen (verbaal/non-verbaal). ♦ Houdt zich aan afspraken, die gemaakt zijn met de volwassenen ♦ Toont emoties ten opzichte van de volwassene. ♦ Zoekt minder lichamelijk contact (neemt gepaste afstand). 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Deelt aandacht van de juf met andere kinderen in de groep. ♦ Staat open voor gedachten, gevoelens, bedoelingen van de leerkracht. ♦ Speelt verbaal en non-verbaal op een ander in. ♦ Neemt initiatief tot langer durende gesprekjes met de volwassene (hele verhalen). 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Differentieert tussen bekende en onbekende personen en past het gedrag hierop aan. ♦ Spreekt spontaan met bekende volwassenen. ♦ Neemt actief de beurt. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Vraagt hulp, slechts als dit nodig is. ♦ Ontwikkelt en maakt eigen ideeën kenbaar om problemen op te lossen. ♦ Houdt er rekening mee dat de volwassene niet altijd bereikbaar is. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Past zich aan aan de verwachtingen die de volwassene van hem/haar heeft. De leerkracht wordt gezien als leerkracht. ♦ Voelt sociale situaties aan en speelt hierop in (anticipeert op de situatie). ♦ Geeft eigen mening (die kan verschillen van de volwassene). ♦ Neemt leiding in een gesprek.
--	--	---	---	---	--

JK Basale ontwikkeling: Relatie met kinderen

KL	4		5		6	
Niveau	9	10	11	12	13	14

Heeft kortdurende contacten en rolgebonden imitatie van gedrag van andere kinderen. Neemt passend gedrag van andere kinderen over, beheerst basale sociale vaardigheden.

Doet eenvoudig scènespel met één of enkele kinderen en heeft voorkeur voor bepaalde kinderen.

Neemt initiatief tot interactie met meerdere kinderen.
Heeft eigen inbreng en durft beurt te beschermen.

Toont wederkerige relaties met diverse kinderen, waarin ze elkaar aanvullen.
Is in staat zich aan te passen en kan eigen spelidee loslaten

Heeft langdurige contacten waarbij het kind zich begint te verplaatsen in de ander. Kan verschillen benoemen en de relatie behouden.

Er is wederzijdse inbreng waarbij rekening gehouden wordt met de ander.

Basale ontwikkelingen:

alleen spelen, werken..... samen spelen, werken
op zichzelf gericht..... wederkerige relaties en vaste vriendschappen
korte, vluchtige contacten..... langdurige, diepgaande contacten

Observaties:

Acties: praten met, praten tegen, zeggen tegen, vragen naar, luisteren naar, initiatief nemen, reageren op, afspreken met, meedoen, imiteren, samen praten, samen werken, samen spelen, helpen, afwijzen, rekening houden met, durven

Observatiewijzer:

- ♦ **initiatief:** laat handelingsgericht, ondernemend, initiërend gedrag zien
- ♦ **betrokkenheid:** heeft actief, gericht, explorerend gedrag
- ♦ **betekenisverlening:** geeft zelf zin aan de activiteit
- ♦ **beïnvloedbaarheid:** wordt beïnvloed door andere kinderen
- ♦ **emotioneel welbevinden:** heeft een plezierige, spontane, ongedwongen omgang met andere kinderen
- ♦ **openheid:** heeft spontaan, naar buiten gericht contact met andere kinderen
- ♦ **egoveerkracht:** is weerbaar in veranderende en onbekende relaties met andere kinderen
- ♦ **durf:** durft risico's te nemen
- ♦ **veelzijdigheid:** laat diversiteit in sociaal gedrag zien

- ♦ **gerichtheid:** richt zich op andere kinderen
- ♦ **zelfsturing, zelfcontrole:** stuurt en beheerst het eigen gedrag
- ♦ **weerbaarheid:** houdt zich staande t.o.v. andere kinderen
- ♦ **assertiviteit:** komt op voor zichzelf
- ♦ **duurzaamheid:** heeft duurzame relaties
- ♦ **ontvankelijkheid:** staat open voor andere kinderen
- ♦ **probleemoplossend gedrag:** komt tot oplossingen bij problemen
- ♦ **sociaal inzicht:** heeft inzicht in het sociale functioneren
- ♦ **sociale cognitie:** heeft inzicht in de situatie en de eigen rol
- ♦ **sociale vaardigheden:** beschikt over vaardigheden die het mogelijk maken contacten te leggen en te onderhouden

Concrete omschrijvingen ontwikkelingsfasen:

<p>Spreekt andere kinderen aan. Kijken naar en praten met elkaar. Doet een activiteit van een ander kind na. Korte tijd op elkaar gericht, dan weer voor zichzelf bezig. Komt op ideeën via de ander. Basale sociale vaardigheden: aankijken, groeten, iets vragen, naar de ander luisteren.</p>	<p>Eenvoudig samenspel = speelt korte tijd samen met andere kinderen. Samenwerken met bepaalde kinderen. Helpt andere kinderen. Heeft een voorkeur voor bepaalde kinderen.</p>	<p>Kiest bepaalde kinderen uit. 'Ik wil met jou spelen.' Wijst kinderen af. 'Jij mag niet meedoen.' Speelt met steeds meer verschillende kinderen en heeft inbreng. Durft te zeggen dat het aan de beurt is of dat het nog niet klaar is.</p>	<p>Kinderen komen in spel tot een spelverhaal. Complexe groepsactiviteit = meerdere kinderen zijn erbij betrokken en moeten verschillende acties doen. Doet mee met groepsspellen. Speelt met andere kinderen regelspelletjes. Houdt zich aan de spelregels. Kan zich aanpassen als het anders verloopt en meegaan met de wens.</p>	<p>Samenspel = in spel of gesprek een inbreng van verschillende kanten; ze sluiten op elkaar aan. Is bereid om spulletjes uit te lenen. Geeft aan waarom het er de voorkeur aan geeft om iets alleen te doen. Doet actief mee aan groepsactiviteiten. Differentieert in contacten op grond van de eigen voorkeuren. Er ontstaan vaste vriendschappen.</p>	<p>Anticipeert op gedrag van andere kinderen. Helpt andere kinderen zonder dat ze er om vragen. Houdt rekening met kinderen die iets niet kunnen. Krijgt een vast vriendje/vriendinnetje. Heeft aandeel in het maken van afspraken op groepsniveau.</p>
--	--	---	---	---	---

Beschrijving tussendoelen / indicatoren: Relatie met kinderen

<ul style="list-style-type: none"> ♦ Beleeft gevoel van saamhorigheid. ♦ Luistert naar een ander. ♦ Hanteert groepsregels. ♦ Praat met andere kinderen. ♦ Maakt afspraken met de hulp van een volwassene. ♦ Op een ander gericht en met zichzelf bezig zijn wisselt elkaar af. ♦ Beheerst basale sociale vaardigheden: aankijken en groeten, iets vragen, luisteren naar de ander. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Komt voor zichzelf op, verdedigt zich. ♦ Speelt kortdurend samen met een of enkele kinderen. ♦ Werkt met bepaalde kinderen samen aan een activiteit. ♦ Heeft een voorkeur voor Bepaalde kinderen. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Kent en verkent verschillende manieren van omgaan met elkaar. ♦ Ontwikkelt de bereidheid om conflicten op te lossen. ♦ Durft zichzelf te tonen aan anderen, geeft een eigen mening. ♦ Geeft leiding. ♦ Zoekt andere kinderen op. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Gaat wederkerige relaties aan, waarbij men elkaar aanvult. ♦ Ontwikkelt de vaardigheid om conflicten op te lossen. ♦ Draagt zorg voor anderen. ♦ Geeft en neemt. ♦ Werkt samen zonder de hulp van een volwassene. ♦ Staat open voor de gedachten, gevoelens, bedoelingen van de ander. ♦ Ontstaan van structuren in het contact (zich houden aan het thema, ontstaan van een spelverhaal). ♦ Geeft en ontvangt complimenten. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Ontwikkelt het besef dat andere kinderen dezelfde situaties verschillend ervaren en er verschillend op reageren. ♦ Verplaatst zich in de ander. ♦ Houdt rekening met de ander. ♦ Zoekt naar vaste relaties. ♦ Heeft iets voor de ander over of leent uit. ♦ Doet vaste vriendschappen ontstaan. ♦ Geeft redenen aan, waarom het wel/niet iets met anderen doet. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Wordt bewust dat er factoren zijn die verschillen in beleven en in reageren veroorzaken: leeftijd, humeur, verwachting. ♦ Ontwikkelt het besef dat het eigen gedrag invloed heeft op de ander en dat deze invloed anders kan zijn dan bedoeld. ♦ Wordt bewust van de invloed van de ander op de eigen gevoelens en het eigen gedrag. ♦ Loopt vooruit op het verwachte gedrag van andere kinderen. ♦ Houdt rekening met kinderen die iets niet kunnen. ♦ Neemt deel aan afspraken op groepsniveau.
---	--	--	---	---	--

JK Basale ontwikkeling: Omgang met afspraken, regels en materialen

KL	4		5		6	
Niveau	9	10	11	12	13	14

Weet wat mag en niet mag t.a.v. dagelijkse afspraken en regels; ruimt op verzoek van de volwassene op.

Kan de verantwoordelijkheid voor eenvoudige regels en materiaalgebruik aan.

Houdt zich aan de (spel)regels en past zich aan aan herkenbare situaties en bekende materialen.

Kan de verantwoording voor complexe regels aan en gebruikt de materialen op adequate wijze.

Geeft zelf afspraken en regels aan. Houdt rekening met de kwaliteit van de materialen (sterkte e.d.).

Voelt zich verantwoordelijk voor gemaakte afspraken en materiaalgebruik en spreekt anderen hierop aan.

Basale ontwikkelingen:

eigen 'regels' naast regels volwassenegezamenlijke regels en afspraken
 experimenterend bezig gericht kiezen
 emotioneel verbondenmeer zakelijke relatie

Observaties:

Acties: verkennen, bekijken, beoordelen, experimenteren, bewaren, zich houden aan.

Observatiewijzer:	<ul style="list-style-type: none"> ♦ initiatief: ♦ betrokkenheid: ♦ betekenisverlening: ♦ nieuwsgierigheid: ♦ durf: ♦ gerichtheid: ♦ geordendheid: ♦ verzorging: ♦ variatie gebruik materialen: ♦ variatie gebruik omgeving: ♦ omgang met afspraken en regels: ♦ ontvankelijkheid: ♦ reactie op gezag: ♦ correctiegevoeligheid: 	<p>laat handelingsgericht, ondernemend, initiërend gedrag zien heeft actief, gericht, explorerend gedrag geeft zelf zin aan de activiteit doet nieuwe kennis, ervaringen op durft risico's te nemen is gericht op afspraken en regels brengt ordening aan handelt zorgvuldig met materialen gebruikt verschillende materialen gaat verschillend om met de omgeving gaat op passende wijze om met afspraken en regels staat open voor meningen/oordelen van anderen accepteert gezag is gevoelig voor het zich eigen maken van correcties van anderen</p>
--------------------------	---	---

Concrete omschrijvingen ontwikkelingsfasen:

<p>Veelzijdig gebruik van materialen, bijv. gaat met de Duplo een weg maken. Materiaal wordt anders gebruikt dan waarvoor het bedoeld is. Uitspraken: Dat mag je doen. Van juf mag dat wel.</p>	<p>Pakt zelf materialen en ruimt deze later weer op. Kiest passende materialen bij een activiteit, pakt bijv. autootjes bij de verkeersmat.</p>	<p>Heeft bij spel en creatieve activiteiten adequate materiaalkeuze en materiaalgebruik en gebruikt het waarvoor het bedoeld is. Houdt zich in de kring aan de afspraken. Houdt zich bij eenvoudige groepsspellen aan de regels (Memory). Wacht de beurt af.</p>	<p>Heeft adequaat materiaalgebruik bij ontwikkelingsmaterialen, bijv. gebruikt een puzzel om te puzzelen, niet om ermee te spelen. Is zuinig op de spulletjes. Weet welke regels en afspraken bij bepaalde situaties passen, bijv. bij buitenspel. Bezigt met eerlijk/niet eerlijk. Is erg boos als iets niet eerlijk gaat.</p>	<p>Geeft aan wat van hem/haar verwacht wordt. Maakt een doelgerichte verkenning van de omgeving. Gaat voorzichtig om met breekbare materialen. Bedenkt zelf regels.</p>	<p>Begint zich in te leven in situaties en past het gedrag hierop aan, bijv. helpen als een kind iets erg moeilijk vindt is. Maakt afspraken met anderen. Wijst anderen op gemaakte afspraken. Denkt mee in het oplossen van ordeproblemen.</p>
---	--	---	---	--	--

Beschrijving tussendoelen / indicatoren: Omgang met afspraken, regels en materialen

<ul style="list-style-type: none"> ♦ Weet wat wel en wat niet mag t.a.v. wat is afgesproken. ♦ Gebruikt materiaal op een passende, gevarieerde wijze. ♦ Ruimt op verzoek van de volwassene materiaal op. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Pakt zelf materialen en ruimt ze later weer op. ♦ Kan de omgang met eenvoudig gemaakte afspraken en regels ten aanzien van dagelijkse bezigheden aan en houdt er rekening mee. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Gebruikt materialen waarvoor ze bedoeld zijn. ♦ Houdt zich aan eenvoudige (spel)regels. ♦ Ontwikkelt verantwoordelijkheid voor materiaal van zichzelf of van de ander. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Ervaart en weet dat afspraken, grenzen en regels kunnen verschillen in bijv. de klas, thuis, ander gezin. ♦ Kent waarden en normen in de groep en daarbuiten, verkent en past ze toe: eerlijk – niet eerlijk. ♦ Draagt verantwoording voor regels en afspraken. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Geeft afspraken en regels zelf aan. ♦ Gaat zorgvuldig om met gevoelige materialen (bijv. die snel stuk gaan). ♦ Neemt deel aan het afspraken maken t.a.v. regels op groepsniveau. ♦ Hanteert complexe regels. ♦ Is gevoelig voor feedback van anderen m.b.t. omgang, regels en afspraken. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Denkt mee in het zoeken van oplossingen. ♦ Voelt zich verantwoordelijk voor de gemaakte afspraken/regels. ♦ Spreekt anderen aan op geldende regels en afspraken.
---	---	--	---	---	--

JK Basale ontwikkeling: Seksuele ontwikkeling

KL	4		5		6	
Niveau	9	10	11	12	13	14

Sekse identiteit (gender) is een constante.

Benoemen verliefdheidsgevoelens.
Lijfelijk contact is belangrijk.

Beginnend schaamtegevoel.
Behoeftte aan lijfelijk contact blijft.

Verkennen eigen en andermans lichaam. Nu minder in het openbaar.

Grote belangstelling voor het voortplantingsverhaal.
Jongens en meisjes trekken vaak samen op.

Vorm van lichamelijk contact maken veranderd; begin van preutsheid.

Basale ontwikkelingen:

Diffuus..... Genderidentiteit
Auto-erotisch..... Samen ontdekken en verkennen

Observaties:

Acties: Doen, ervaren, nadoen, uitproberen, experimenteren, ontdekken, beleven, emoties tonen, (h)erkennen

Observatiewijzer:	<ul style="list-style-type: none"> ♦ initiatief: ♦ betrokkenheid: ♦ betekenisverlening: ♦ spontaniteit: ♦ stabiliteit: ♦ beïnvloedbaarheid: ♦ beheersing: ♦ aanpassingsvermogen: ♦ weerbaarheid: ♦ ontvankelijkheid: 	<p>is gericht op handelen, onderneemt initiërend gedrag heeft actief, gericht, explorerend gedrag laat merken dat deze activiteit betekenisvol voor hem is; het doet het kind iets</p> <p>laat open, ongedwongen gedrag zien heeft een evenwichtige omgang met emoties de omgeving is van invloed op het gedrag van het kind heeft controle over waar het mee bezig is past zich adequaat aan de situatie aan houdt zich staande staat open voor andere kinderen</p>
--------------------------	--	--

Concrete omschrijvingen ontwikkelingsfasen:

Kind weet dat het een jongetje of meisje is en dat dat niet meer wisselt. In openlijk spel zijn sekse-specifieke rollen herkenbaar. Sekse-identiteit in eerste instantie op uiterlijke kenmerken (rokjes, lang haar).	Verliefd op moeder of juf. Diepe vriendschappen met vriendje/vriendinnetje. Aanhelig/knuffelig.	Wil niet meer naakt in het openbaar. Is wel nieuwsgierig naar het lichaam van anderen. Jongens zoeken vaak contact door stoeien/stompen.	Meer heimelijk spelen van seksueel getint gedrag (dokterje, vader/moedertje). Bezigen van vieze woorden, gebruik van schuttingtaal.	Nieuwsgierig, veel vragen. Nog geen relatie met seksuele gevoelens of seksueel gedrag.	Nog steeds behoefte aan lichamelijk contact; tikkertje en aan elkaar zitten. Bij jongens vaak duwen en stompen. Sommige kinderen kleden zich niet meer uit als er vreemden bij zijn.
---	---	--	---	--	--

Beschrijving tussendoelen / indicatoren: Seksuele ontwikkeling

<ul style="list-style-type: none"> ♦ Beseft dat seksueel getint gedrag (aanraken, kussen, strelen) bepaalde reacties oproept. ♦ Ontdekt lichamelijke verschillen tussen mensen. ♦ Weet dat het aanraken van geslachtsdelen positieve of negatieve reacties oproept. ♦ Kent de kenmerken van meisjes en jongens. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Beseft dat seksueel getint gedrag (aanraken, kussen, strelen) bepaalde reacties oproept. ♦ Ontdekt lichamelijke verschillen tussen mensen. ♦ Weet dat het aanraken van geslachtsdelen positieve of negatieve reacties oproept. ♦ Kent de kenmerken van meisjes en jongens. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Weet dat er verschillende opvattingen zijn over 'bloot'. ♦ Kent de eigen genderidentiteit en weet het daarbij horende gedrag. ♦ Kent de namen van de geslachtsorganen. ♦ Kent het voorplantingsverhaal. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Weet dat er verschillende opvattingen zijn over 'bloot'. ♦ Kent de eigen genderidentiteit en weet het daarbij horende gedrag. ♦ Kent de namen van de geslachtsorganen. ♦ Kent het voorplantingsverhaal. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Weet dat er verschillende opvattingen zijn over 'bloot'. ♦ Kent de eigen genderidentiteit en weet het daarbij horende gedrag. ♦ Kent de namen van de geslachtsorganen. ♦ Kent het voorplantingsverhaal. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ Weet dat er verschillende opvattingen zijn over 'bloot'. ♦ Kent de eigen genderidentiteit en weet het daarbij horende gedrag. ♦ Kent de namen van de geslachtsorganen. ♦ Kent het voorplantingsverhaal.
---	---	--	--	--	--